

DARIUS STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

**RUSŲ NACIONALISTAI PRIEŠ KAUNO GUBERNATORIŲ:
KITATAUČIŲ ŠVIETIMO DRAUGIJOS KAIP PAVOJUS IMPERIJAI
1907–1910 M.**

ANOTACIJA. Šiame straipsnyje paaiškinama, kodėl 1909 m. rusiškame viešajame diskurse atsirado raginimų uždaryti lietuvių katalikų švietimo draugiją „Saulė“, o kartu kritikuotas ir šią draugiją esą globojantis Kauno gubernatorius. Ši rusų nacionalistų akcija aiškinama kaip visos imperijos mastu prasidėjusios kovos su nerusiškomis visuomeninėmis organizacijomis atspindys. „Saulė“ norėjo uždaryti *nacionalistinę* tautinę politiką propagavę rusų visuomenės veikėjai ir valstybės tarnautojai.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Rusijos imperija; lietuvių katalikų švietimo draugija „Saulė“; nacionalistinė tautinė politika; Šiaurės vakarų kraštas.

ABSTRACT. The article explains why, in 1909, there appeared instigations in Russian public discourse calling for closure of the Lithuanian Catholic educational society ‘Saulė’ (The Sun), and at the same time criticism was directed at the governor of Kaunas, who supposedly was the patron of this association. This action of Russian nationalist is interpreted as a reflection of the empire-wide struggle against non-Russian public organisations. It was Russian public figures and civil servants promoting a *nationalistic* nationality policy who wanted to close the ‘Saulė’.

KEYWORDS: Russian Empire; Lithuanian Catholic educational association ‘Saulė’; nationalistic nationality policy; North-Western region.

1909 m. rusų nacionalistų laikraštis *Окраины России* klausė, ar tik nebus taip, kad „rusas gubernatorius Kaune sulietuvėjo ar sulenkėjo ir mano, kad Kauno gubernija jau

nebėra Rusijos valstybės sudėtyje?¹ Ši publikacija susijusi su įtarimais, kad Kauno gubernatorius Piotras Veriovkinas (1904–1912) neremia rusų kolonistų atsikėlimo į Kauno guberniją. Tai nebuvo koks nors ypatingas įvykis to meto viešajame rusiškame diskurse vien dėl to, kad rusų visuomeninio nacionalizmo atstovai kritikuodavo tam tikras imperinės valdžios institucijas ar konkrečius pareigūnus, jei jiems atrodė, kad nėra pakankamai ginamas „rusų reikalas“². *Окраины России* buvo vienas aršiausių kokių nors nuolaidų nedominuojančioms etninėms grupėms kritikų, neretai užsipuldavęs ir valdžios institucijas, taip pat ir Šiaurės vakarų krašte. Laikraštis domėjosi visais imperijos „pakraščiais“. Nors *Окраины России* nebuvo oficialus valdžios leidinys, bet dauguma įtakingiausių jo leidėjų dirbo ir valstybinėse institucijose³. Situaciją, kai imperinės valdžios veiksmai neatitikdavo rusų nacionalistų lūkesčių, pasitaikydavo ir kituose imperijos pakraščiuose⁴.

Vienas iš tokių epizodų Šiaurės vakarų krašte, kai rusų nacionalistai kritikavo imperinę administraciją, susijęs su minėtu P. Veriovkinu bei jo politika lietuvių katalikų švietimo draugijos „Saulė“ atžvilgiu. Draugijos veikla nėra šio tyrimo objektas, juo labiau kad jai jau skirta nemažai mokslinės literatūros⁵. Joje galima rasti ir šiek tiek informacijos apie skirtingus caro valdininkų požiūrius į šią organizaciją bei jos vadovą kunigą Konstantiną Olšauską⁶. Tyrimą sudaro dviejų straipsnių ciklas. Šiame (pirmame) straipsny-

¹ ...русский губернатор в Ковне олитовился или ополячился и полагает, что Ковенская губерния уже не в пределах Русского государства? – Из польской печати, *Окраины России*, 1909 08 15–22, № 33–34, с. 492.

² Rusų visuomeninis nacionalizmas – tai nevienalytis visuomeninis judėjimas, siekęs sustiprinti rusų kaip tautos vaidmenį Romanovų imperijoje. Terminas visuomeninis šiuo atveju reiškia, kad kalbame apie įvairias veikimo formas, būdingas pilietinei visuomenei: laikraščius, klubus, politines partijas ir pan.

³ Dažniausiai Šiaurės vakarų krašto terminas taikytas Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko bei Mogiliavo gubernijoms, nors XX a. pradžioje pasitaikydavo atvejų, kai į Šiaurės vakarų krašto sampratą nebe patekdavo trys baltarusiškos gubernijos (Minsko, Vitebsko bei Mogiliavo). Apie minėtą laikraštį žr.: Д. Савино, „Окраины России“ и проект национализации Российской империи, *Путь России. Новый старый порядок – вечно возвращение?*, ред. М. Пугачева, А. Филиппов, Москва, 2016, с. 231–242.

⁴ Daug pavyzdžių galima rasti šiame straipsnių rinkinyje: *The Tsar, The Empire, and The Nation. Dilemmas of Nationalization in Russia's Western Borderlands, 1905–1915*, eds. D. Staliūnas, Y. Aoshima, Budapest-New York, 2021.

⁵ М. Карчяускене, *Развитие начального образования в Литве во второй половине XIX – начале XX в., Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук*, Вильнюс, 1985, с. 304–316; A. Gaidys, Lietuvių katalikų draugijų bruožai 1905–1907 m., *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, Vilnius, 1994, p. 276–281; V. Pukienė, *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*, Vilnius, 1994, p. 14–17, 22, 40–41, 44–45, 52–53, 64–74, 89; V. Pūpšys, *Lietuvos mokykla: Atgimimo metai (1905–1918)*, Klaipėda, 1995, p. 34, 37, 39–44, 121–130; A. Grigavičius, Ką nuveikė Konstantinas Olšauskas, *Kultūros barai*, 2000, nr. 10, p. 69–70; V. Pukienė, *Prelatas Konstantinas Olšauskas: Visuomenės veikėjo tragedija*, Vilnius, 2013, p. 48–55.

⁶ Iš ankstesnės istoriografijos galime sužinoti, kad būta caro valdininkų, palankiai vertinusių „Saulės“ veiklą, bet greta dirbo ir tie, kurie šią draugiją bandė uždaryti: E. Vidmantas, *Katalikų Bažnyčia ir nacio-*

je bandysiu paaiškinti, kodėl rusiškame viešajame diskurse atsirado raginimų uždaryti „Saulę“ ir kritikuotas šią draugiją esą globojantis Kauno gubernatorius. Taip pat čia mėginasi parodyti, kodėl ši kritika pasirodė būtent 1909 m. pabaigoje. Antrame straipsnyje dėmesys bus sutelktas į „kitą“ pusę, t. y. į tuos caro administracijos pareigūnus, visų pirma – P. Veriovkina, kurie siūlė ir toliau leisti veikti „Saulę“. Šis tyrimas svarbus ne tik todėl, kad leis paaiškinti aplinkybes, kurios leido veikti šiai lietuvių draugijai, bet ir padės geriau suprasti rusiškojo visuomeninio nacionalizmo ir imperijos administracinio aparato sąsajas, išryškins skirtingas tautinės politikos, o kartu ir Romanovų imperijos koncepcijas, pademonstruos, su kokiomis problemomis susidūrė caro valdžios tautinė politika prieš Pirmąjį pasaulinį karą.

Draugijos įsteigimas. 1906 m. kovo 4 d. imperijos valdžia paskelbė „Laikinąsias taisykles dėl draugijų ir sąjungų“ (toliau – Taisyklės), nustačiusias tokių organizacijų steigimo tvarką⁷. Pirmaisiais metais po jų paskelbimo centrinė valdžia į draugijų steigimą žiūrėjo laikydamasi formalių kriterijų ir neleido vietinės administracijos atstovams kaip nors diskriminuoti nedominuojančių etninių grupių. 1906 m. Vilniaus gubernatorius Sergejus Tatiščevas (1905–1906) bei Gardino gubernatorius Ivanas Višeslavcevas (1904–1906) nenorėjo registruoti kelių lenkiškų (*Sokol* („Sakalas“) bei *Oświata* („Švietimas“)) bei lietuviškos „Žiburėlio“ draugijų. Vietiniai valdininkai puikiai suprato, kad formalių, Taisyklėmis pagrįstų argumentų neregistruoti šių draugijų nėra, todėl abu nurodė į potencialiai kenksmingą šių organizacijų veiklą. Gubernatoriai baiminosi, kad šios draugijos sutelks kitataučius, turės „nacionalistinių tikslų“, o kas dar pavojingiau, rašė I. Višeslavcevas, *Oświata* Gardino gubernijoje bandys „liaudies masėse pažadinti lenkų tautinę savimonę“⁸. Taigi, pareigūnas baiminosi, kad ši draugija ne tik konsoliduos lenkus, bet dar ir asimiliuos šios gubernijos baltarusius, kurie pagal oficialią versiją buvo rusai. Tačiau tuomet centrinė valdžia neišgirdo šių vietinių valdininkų perspėjimų ir dauguma draugijų kūrėsi be ypatingų trukdžių iš valdžios pusės. Vadovaudamosi šiomis taisyklėmis, Vidos Pukienės skaičiavimu, 1910 m. Vilniaus gubernijoje veikė 217, Kauno –

nalinis klausimas Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, Vilnius, 1987, p. 106–107; A. G a i d y s, Lietuvių katalikų draugijų broožai 1905–1907 m., p. 302; V. P u k i e n ė, *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*, p. 14–15, 17, 71, 89; A. G r i g a r a v i č i u s, Ką nuveikė Konstantinas Olšauskas, p. 70. Apie P. Veriovkina ir „Saulę“ draugiją teko trumpai rašyti ir man, bandant išsiaiškinti, ar Rusijos imperijos valdžia vykdė politiką „skaldyk ir valdyk“: D. S t a l i ū n a s, Affirmative Action in the Western Borderlands of the Late Russian Empire?, *Slavic Review*, vol. 77, 2018, no. 4, p. 994.

⁷ Visos datos pateikiamos senuoju stiliumi, t. y. pagal Julijaus kalendorių. Tais atvejais, kai aptariama situacija Lenkijos karalystėje, naudojamas Grigaliaus kalendorius, skliausteliuose pažymint „n.st.“, t. y. naujas stilius.

⁸ Byla „Dėl draugijų – lenkų „Oświata“ ir lietuvių „Žiburėlis“ – įstatų patvirtinimo“, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 378, BS, 1906 m., b. 191; Vilniaus generalgubernatoriaus 1906 m. liepos 7 d. raštas Gardino bei Kauno gubernatoriams, ten pat, b. 169, l. 41–42.

127 organizacijos. Į šį skaičių įeina ir švietimo draugijos: 1908 m. Vilniaus gubernijoje tokių buvo 3, Kauno – 4, o štai 1911 m. – atitinkamai 27 bei 17. Dauguma jų kūrėsi tautiniu pagrindu, nors kitos vienijo ir įvairių tautinių grupių narius⁹.

Šiaurės vakarų krašte, pagal turimus duomenis, aktyviausiai švietimo srityje veikė lietuvių švietimo draugija „Saulė“ (*Литовское просветительное общество «Сяулэ»*), oficialiai įregistruota 1906 m. liepos 25 d., o vėliau perregistruota pabrėžiant katalikišką draugijos pobūdį¹⁰. 1909 m. pradžioje ši draugija, valdžios surinktais duomenimis, turėjo 56 skyrius, 29 įvairių tipų mokyklas ir 10 bibliotekų¹¹. O štai tų pačių metų pabaigoje „Saulės“ padalinių skaičius jau buvo gerokai išaugęs: 69 skyriai, 44 mokyklos ir 28 bibliotekos. Draugijos narių buvo 3700, o mokyklose mokėsi 890 berniukų bei 750 mergaičių¹². Anot V. Pukienės, plačiausiai savo mokyklų tinklą ši draugija buvo išskleidusi 1910 m., kai veikė jos įsteigtos 45 mokyklos ir dar tais pačiais metais draugija kreipėsi į valdžią su prašymu leisti atidaryti naujas¹³. Vėlesniais metais draugijos padalinių, tarp jų ir mokyklų sumažėjo. 1913 m. buvo 61 „Saulės“ skyrius, 24 mokyklos bei 30 bibliotekų¹⁴, o 1914 m. – 63 skyriai¹⁵.

Pirmaisiais veiklos metais ši draugija nesusidūrė su jokiais rimtais trukdžiais iš valdžios pusės, nors štai Vilniaus švietimo apygardos globėjas Borisas von Volfas (1906–1908), paprastai atsižvelgdamas į kitataučių kultūrinius poreikius, nebuvo tikras, ar galima leisti „Saulės“ draugijai steigti mokyklas, nes jos konkuruotų su valstybinėmis švietimo įstaigomis¹⁶. Tuo pat metu iš centrinės valdžios netgi ėjo signalai vietinei valdžiai, kad „Saulės“ veikla yra ne tik nepavojinga, bet netgi naudinga. 1907 m. švietimo viceministras Juozapas Gerasimovas (1905–1908) nurodė Vilniaus švietimo apygardos globėjui leisti šiai draugijai steigti mokyklas Kauno gubernijos lietuviams, nes šioje gubernijoje trūksta valdiškų pradinėjų mokyklų, be to, tokia veikla bus naudinga kaip „atoveiksmis

⁹ V. P u k i e n ė, *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*, p. 9–10.

¹⁰ Ten pat, p. 36. 1907 m. įstatuose ji buvo įvardyta kaip Lietuvių apšvietimo draugija „Saulė“.

¹¹ Kauno gubernatoriaus 1909 m. vasario 19 d. raštas Policijos departamentui, Государственный архив Российской Федерации (toliau – ГАРФ), ф. 102, 4 делопр., 1908 г., д. 29, ч. 9, л. 17; V. P u k i e n ė, *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*, p. 40.

¹² Kauno gubernijos valdybos patarėjo P. Reviakino 1909 m. gruodžio 1 d. raštas Kauno gubernatoriui, Kauno regiono valstybės archyvas (toliau – KRVA), f. I-53, ap. 1, b. 32, l. 201.

¹³ V. P u k i e n ė, *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*, p. 41. Šios istorikės duomenimis, 1907–1914 m. „Saulės“ draugija įsteigė apie 62 pradines mokyklas ir kursus suaugusiems.

¹⁴ Kauno gubernatoriaus 1913 m. gegužės 18 d. raštas vidaus reikalų ministrui, Российский государственный исторический архив (toliau – РГИА), ф. 821, оп. 128, л. 44, л. 647.

¹⁵ „Saulės“ draugijos pirmininko kun. K. Olšausko 1914 m. balandžio 14 d. raštas Kauno gubernatoriui, KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 24226, l. 133.

¹⁶ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1907 m. kovo 22 d. raštas švietimo ministrui, LVIA, f. 567, ap. 12, b. 10190, l. 10.

lenkų įtakai“, turėdamas galvoje slaptas lenkiškas mokyklas¹⁷. Tokiu būdu jau ankstyvojoje „Saulės“ gyvavimo stadijoje jos veiklą aukšti caro pareigūnai Sankt Peterburge įkomponavo į antilenkiškos politikos diskursą¹⁸. Iš pradžių, tikrindami „Saulės“ įsteigtų mokyklų veiklą, vietiniai valdininkai taip pat nematė kokių nors didesnių nusizengimų, o jei ir pastebėdavo kokių trūkumų, pavyzdžiui, klasėje nerasdavo caro portreto, tai traktuodavo juos kaip nesunkiai ištaisomus¹⁹. Tačiau toks tolerantiškas požiūris ilgai netruko.

„Saulės“ veiklos kritikai vietinėje administracijoje. Kiek leidžia spręsti turimi šaltiniai, dalies caro pareigūnų, taip pat jiems prijauciančių rusų visuomeninio nacionalizmo adeptų mobilizacija kovai prieš „Saulės“ draugiją prasidėjo tuomet, kai 1909 m. rugsėjo mėnesį jau minėtame laikraštyje *Окраины России* pasirodė žinutė „Iš Kauno“ ir ta proga laikraščio redaktorius Polikarpas Byvalkevičius paskelbė redakcinį straipsnį „Apie lietuvių klausimą“. Šiose publikacijose atkreiptas dėmesys į 1908 m. pabaigoje Kauno priemiestyje Šančiuose rodytą spektaklį, prieš kurio pradžią vienas Kauno berniukų gimnazijos mokinys esą pasakęs kalbą, kurioje skatinęs nepamiršti, kad „Lietuva buvo ir yra mūsų tėvynė ir niekas [kitas] negali būti mūsų tėvynė ir niekas negali į ją kėsintis, ir čia mums padės Visagalis Dievas“. Negana to, visa salė stovėdama išklausė orkestrui grojant „himną“ „Lietuva tėvynė mūsų“, bet štai grojant „Rusijos tautinį himną“, salėje buvęs chaosas, ir kažkas iš dalyvavusiųjų dar paaiškinęs policininkui, kad „jaunimas nesupranta Rusijos himno“. Šios publikacijos neapsiribojo vien tik „Saulės“ antiimperinių tikslų demaskavimu, jos taip pat užsipuolė esamą bei buvusią Šiaurės vakarų krašto administraciją. Civilinės valdžios kun. K. Olšauskui suteiktą pašalpą anoniminis korespondencijos iš Kauno autorius prilygino „pagalbai kitataučių propagandai viso kas rusiška sąskaita“, o laikraščio redaktorius ankstesnę Vilniaus švietimo apygardos vadovybę su baronu B. von Volfu priešakyje išvadino indiferentiška, nes ši leido valdiškose pradinėse mokyklose įsidarbinti ir lietuviams²⁰.

Minėtą informaciją bei kitas žinias apie „Saulės“ draugiją ir ją esą proteguojančių Kauno gubernatorių P. Veriovkina šiam bei kitiems laikraščiams siuntė vienas iš Kauno gubernijoje dirbusių valdininkų. Apie Šančių įvykius Kauno gubernatoriui pranešta operatyviai ir jis bandė išsiaiškinti incidento aplinkybes bei prigrasino K. Olšauskui, kad

¹⁷ Švietimo viceministro 1907 m. balandžio 30 d. raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui, ten pat, l. 15.

¹⁸ Gali būti, kad „Saulės“ veiklą kaip atsvarą lenkų įtakai Kauno gubernijoje kas nors iš imperijos valdininkų nurodė ir anksčiau. Bet kuriuo atveju tai nekeistų fakto, kad šis antilenkiškas motyvas valdžios atstovų naudotas jau pačioje draugijos veiklos pradžioje.

¹⁹ Byla „Dėl kun. Šv. Kryžiaus r.[omos]-katalikų bažnyčios klebono K. Olšausko prašymo, leisti jam Kaune atidaryti privačią dviklasę mokyklą su parengiamąja klase abiejų lyčių mokiniams“, LVIA, f. 567, ap. 12, b. 10088.

²⁰ Ковенец, Ковна, *Окраины России*, 1909 09 26, № 39, с. 551–552; П. Б. [P. Byvalkevičius], К Литовскому вопросу, ten pat, p. 545–546.

tokie įvykiai nepasikartotų²¹. „Saulės“ draugija pasiteisino nurodydama, kad nepagarba Rusijos himnui kilusi dėl to, kad jis pradėtas groti tuo metu, kai salė buvo rengiama šokiams, be to, renginyje buvęs policininkas neliepęs atsistoti, o lietuviška patriotinė kalba buvo ne kas kita kaip lenkų, nepatenkintų draugijos veikla, provokacija²². Atrodo, kad tokių paaiškinimų P. Veriovinui pakako ir ši Šančių istorija taip ir būtų pasibaigusi. Tačiau, kaip rodo publikacija laikraštyje *Окраины России*, kažkam Kaune tokia pakanta „Saulės“ draugijos veiklai pasirodė kaip neleistas kitataučių išsišokimų toleravimas. Todėl tas asmuo ar tie asmenys ir nusprendė pasitelkti viešąją nuomonę ir Romanovų imperijos pakraščių nacionalistų ruporas *Окраины России* pasirodė kaip tam tinkamiausia platforma. Tiesa, dar reikėtų paaiškinti, kodėl čia aptariamoms publikacijoms pasirodė ne pavasari, kai Kaune baigėsi oficialus susirašinėjimas šiuo klausimu, bet tik rugsėjo mėnesį. Prie šio klausimo grįšiu vėliau, kai aptarsiu tuo metu kituose imperijos regionuose vykusius procesus.

Minėta publikacija atkreipė centrinės valdžios dėmesį ir Užsienio religijų dvasinių reikalų departamento direktorius Aleksejus Charuzinas (1908–1911) iš Kauno gubernatoriaus skubiai pareikalavo informacijos²³. Gana greitai, 1909 m. spalio mėnesį, P. Veriovinas apsilankė departamente ir pateikė paaiškinimus A. Charuzinui²⁴. Taigi, situacija po *Окраины России* publikacijos priminė buvusią iš karto po Šančių incidento: kažkas iš carinių valdininkų susidomėjo įvykiu, paprašė ir gavo paaiškinimus, bet jokių veiksmų nesiėmė. Tokia įvykių eiga netenkino dalies valdininkų ir visuomeninio rusų nacionalizmo adeptų.

Jau 1909 m. lapkričio 3 d., tai yra praėjus kiek daugiau nei mėnesiui po *Окраины России* publikacijos, Vilniaus švietimo apygardos globėjas Grigorijus Levickis (1908–1912) informavo P. Verioviną apie „Saulės“ veikloje esą egzistuojančias pavojingas tendencijas, teisės aktuose nenumatytų mokyklų inspektoriaus bei jo padėjėjų paskyrimą, taip pat paaiškino, kad draugija savo veikla siekia „atsiskyrimo nuo švietimo žinybos ir savo mokyklų organizacijos sukūrimo“. G. Levickis taip pat klausė, ar galima toliau leisti „Sau-

²¹ Kauno gubernatoriaus sausio 25 d. rašto kun. K. Olšauskui kopija, KRVA, f. I-53, ap. 1, b. 32, l. 145–146. Paaiškėjo, kad mokinyš deklamavo Jono Mačiulio (Maironio) eilėraštį „Kur bėga Šešupė“, be to, K. Olšauskas antrajame, balandžio 20 d. laiške, nurodė, kad draugijos skyriams išsiųstos knygutės apie Rusijos himną.

²² „Saulės“ draugijos valdybos 1909 m. vasario 26 d. raštas Kauno gubernatoriui, „Saulės“ Šančių skyriaus sekretoriaus Bartolomėjaus Talevičiaus rašto be datos K. Olšauskui kopija, „Saulės“ draugijos valdybos 1909 m. balandžio 20 d. raštas Kauno gubernatoriui, РГИА, ф. 821, оп. 3, д. 918, л. 165–168.

²³ Užsienio religijų dvasinių reikalų departamento direktoriaus 1909 m. rugsėjo 30 d. skubus raštas Kauno gubernatoriui, ten pat, p. 5.

²⁴ Kauno gubernatoriaus 1910 m. kovo 30 d. raštas Užsienio religijų dvasinių reikalų departamento direktoriui, ten pat, l. 160. Neturime informacijos, ką imperijos sostinėje kalbėjo Kauno gubernatorius, bet, atsižvelgus į gana nuoseklų jo požiūrį į „Saulės“ veiklą (kurį aptarsime kitame straipsnyje), tikėtina, kad P. Veriovinas menkino incidento reikšmę bei įrodinėjo draugijos naudą kovoje su lenkų įtaka.

lei“ užsiimti veikla švietimo srityje²⁵. P. Veriovkinas ketino elgtis lygiai taip pat, kaip darydavo anksčiau, kilus kokiam nors klausimui apie šią draugiją, – išsiaiškinti nurodytų faktų pagrįstumą, taip pat užklausiant ir pačios draugijos valdybos²⁶. Be to, po savaitės, lapkričio 10 d., Kauno vicegubernatorius Nikolajus Griazėvas (1905–1910), remdamasis minėtu Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštu, nurodė Kauno gubernijos valdybos patarėjui Piotruvi Reviakinui atlikti visapusišką „Saulės“ draugijos reviziją²⁷. Šio nurodymo aplinkybės nėra visiškai aiškios. N. Griazėvas tuo metu oficialiai nepavadavo P. Veriovkino²⁸, taigi greičiausiai minėtą pavedimą davė gavęs tiesioginio viršininko nurodymą. Kaip matysime iš tolesnės įvykių eigos, N. Griazėvas ir P. Reviakinas atstovavo panašiai tautinės politikos imperijos pakraščiuose koncepcijai, nors ankstesni vicegubernatoriaus pasisakymai apie šią draugiją ir kun. K. Olšauską buvo teigiami. 1907 m. N. Griazėvas tvirtino, kad „Saulė“ yra jėga, ženkliai prisidėjusi prie darbininkų atitraukimo nuo revoliucinio judėjimo²⁹.

P. Reviakinui prireikė tik kelių savaitių ir gruodžio 1 d. jis Kauno gubernatoriui pateikė ataskaitą apie atliktą „Saulės“ draugijos reviziją. Kauno gubernijos valdybos patarėjas rado tam tikrų formalių trūkumų (ne visa dokumentacija buvo vedama rusų kalba, nebuvo visuotinio susirinkimo patvirtintos pajamų ir išlaidų sąmatos), pakartojo Vilniaus švietimo apygardos globėjo įvardytą problemą apie inspektoriaus paskyrimą, priminė kai kurias senas draugijos „nuodėmes“ (ne visur kabojo caro portretai, paminėtas ir Šančių incidentas), nors ir pripažino, kad draugija „trukdo krašto polonizacijai“, tačiau iš karto pabrėžė, kad ji tuo pat metu „prisideda prie Lietuvos tautinės dvasios pakėlimo“ ir apskritai ir viena tendencija (polonizacija), ir kita (lietuvių tautinė konsolidacija), anot P. Reviakino, „Rusijos valstybės interesų požiūriu yra negeistos“. P. Reviakinas leido aiškiai suprasti, kad leidimas draugijai veikti ir toliau reikštų „pripažinimą, kad „Saulė“ veikla yra nepavojinga“, o tai savo ruožtu prieštarautų Valdančiojo Senato 1909 m. rugsėjo 4 d. įsakui nr. 8321³⁰, kuriuo atšaukta Kyjivo gubernijos lenkų švietimo draugijos

²⁵ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1909 m. lapkričio 3 d. rašto Kauno gubernatoriui kopija, ten pat, l. 137.

²⁶ Kauno gubernatoriaus rezoliucija, ten pat.

²⁷ Kauno vicegubernatoriaus 1909 m. lapkričio 10 d. nurodymas Reviakinui, KRVA, f. I-53, ap. 1, b. 32, l. 198. P. Veriovkinas rezoliucijoje buvo nurodęs, kad informacija apie „Saulė“ turi būti surinkta iki lapkričio 7 d., tačiau nepavyko rasti informacijos, ar gubernatorius raštu arba žodžiu kokią nors informaciją iki nurodytos dienos iš tiesų gavo.

²⁸ Ten pat, b. 24353.

²⁹ Kauno vicegubernatoriaus 1907 m. kovo 11 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 378, BS, 1906 m., b. 169, l. 62.

³⁰ Kauno gubernijos valdybos patarėjo P. Reviakino 1909 m. gruodžio 1 d. raštas Kauno gubernatoriui, KRVA, f. I-53, ap. 1, b. 32, l. 199–201; V. P u k i e n ė, *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*, p. 15; V. P u k i e n ė, *Prelatas Konstantinas Olšauskas: Visuomenės veikėjo tragedija*, p. 57.

Ošwiata, kaip linkusios į „siaurai tautinę politinę veiklą“, registracija³¹. Prie šios itin svarbios aplinkybės dar grįšiu.

P. Veriovkinas ketino elgtis taip, kaip „Saulės“ draugijos atžvilgiu elgėsi ir anksčiau – nurodė ištaisyti trūkumus, tiesa, dar pagrasino, kad draugija gali būti uždaryta, jei nepaklus šiam nurodymui³². Tačiau kuo toliau, tuo labiau imperijos biurokratiniuose sluoksniuose stiprėjo balsas valdininkų, mažesnių panašiai kaip P. Reviakinas, todėl Kauno gubernatorius susidūrė su gerokai didesnėmis oponentų pajėgomis. P. Veriovkinas susidūrė su įnirtinga ir net desperatiška P. Reviakino veikla, kurio pusėje buvo ir vicegubernatorius N. Griazevas, rusų nacionalistų organizacijos bei jų spauda, taip pat švietimo žinybos pareigūnai.

Prabėgus vos kelioms dienoms po straipsnyje aptartų publikacijų laikraštyje *Окраины России*, P. Reviakinas pradėjo dar vieną ataką prieš kun. K. Olšauską: jį kartu su kitais Žemaičių (Telšių) vyskupijos kunigais apkaltino užsiimant neteisėta stačiatikių vertimo į katalikybę veikla³³. Jau minėtas vicegubernatorius N. Griazevas 1909 m. lapkričio 2 d. pavėdė P. Reviakinui surinkti išsamią informaciją³⁴, ir pastarasis, neprabėgus nė dešimčiai dienų, pateikė labai detalų raportą apie tai, kaip katalikų dvasininkai „suvedžioja“ stačiatikius³⁵.

Pirmiausia tame raporte P. Reviakinas akcentavo, kad jis elgiasi ne tik kaip valdininkas, atsakingas už tam tikrą jam pavestą sritį, bet ir vedamas „pavaldinio, kuris yra rusas ir stačiatikis, jausmo“. Kitoje vietoje jis tapatina „Rusijos valstybinius interesus“ ir „rusų pusę“, taip aiškiai leisdamas suprasti, kad Romanovų imperija yra rusų stačiatikių dominuojama valstybė. Iš tiesų, raportas apėmė kur kas platesnį ratą problemų, jame ne tik minima 400 bylų, iškeltų dėl neteisėto perėjimo iš stačiatikybės į katalikybę, ar aprašyti įvairūs „suvedžiojimo atvejai“. Šis procesas esą labai pavojingas: „mažėjant stačiatiki-

³¹ 1909 m. rugsėjo 4 d. Valdančiojo Senato įsakio nr. 8321 kopija, LVIA, f. 378, BS, 1906 m., b. 191, l. 18–20.

³² Kauno gubernatoriaus 1910 m. sausio 9 d. raštas draugijos „Saulės“ valdybai, KRVA, f. I-53, ap. 1, b. 32, l. 217–218. „Saulės“ valdyba pažadėjo šalinti trūkumus ir panaikino mokyklų inspektoriaus pareigybę: K. Olšausko 1910 m. vasario 16 ir kovo 9 d. raštai Kauno gubernatoriui, ten pat, l. 219–220, 228.

³³ Kauno gubernijos valdybos patarėjo P. Reviakino 1909 m. spalio 3 d. raštas Kauno gubernatoriui, РГИА, ф. 821, оп. 3, д. 918, л. 77–79.

³⁴ Kauno vicegubernatoriaus 1909 m. lapkričio 2 d. raštas Kauno gubernijos valdybos patarėjui P. Reviakinui, ten pat, l. 11.

³⁵ Kauno gubernijos valdybos patarėjo P. Reviakino 1909 m. lapkričio 10 d. raportas, ten pat, l. 12–32. Vėliau P. Reviakino parengta medžiaga šiuo klausimu su vicegubernatoriaus ir gubernatoriaus parašais ir prašymu dėl tolesnių nurodymų bei Žemaičių (Telšių) vyskupo Gasparo Cirtauto patraukimo atsakomybėn išsiųsta į Užsienio religijų dvasinių reikalų departamentą: Kauno vicegubernatoriaus 1910 m. vasario 12 raštas Užsienio religijų dvasinių reikalų departamentui; Kauno gubernatoriaus 1910 m. kovo 19 d. raštas Užsienio religijų dvasinių reikalų departamentui, ten pat, l. 145–147. Kauno gubernijoje baudžiamojon atsakomybėn patrauktų katalikų dvasininkų sąrašas (iš viso – 61, tarp jų ir Olšauskas): ten pat, l. 153.

kių gretoms, didėja karingosios katalikybės gretos, o stiprindami katalikiškąjį elementą, mes prisidedame prie kitataučių (*иностранцы*) gausėjimo, kurių visos pastangos – nuplauti rusus nuo vakarinių gubernijų paviršiaus“. P. Reviakinas šią progą taip pat išnaudojo puolimui prieš kunigą K. Olšauską, ne tik kaip vieną iš tų neteisėtų konfesijos keitimų iniciatorių, bet taip pat kaip „Saulės“ draugijos vadovą. Tam, kad sustiprintų savo argumentus, Kauno gubernijos valdybos patarėjas „Saulės“ draugijos įstatų programą įvardijo kaip „siaurai tautinę katalikišką“ (*узко национально-католическая*), tai yra panašiai taip, kaip minėtame Valdančiojo Senato įsake buvo kalbama apie uždaromą Kyjivo gubernijoje veikusią *Oświata* draugiją. Tad neturėtų stebinti ir iš to plaukusi išvada apie būtinybę uždaryti ne tik „Saulės“, bet ir visas kitas lenkiškas ir lietuviškas švietimo draugijas. Šį raportą P. Reviakinas taip pat išnaudojo tam, kad atkreiptų aukštesnės valdžios dėmesį į vis stiprėjantį lietuvių tautinį judėjimą ir ragino neapsigauti dėl lenkų ir lietuvių konflikto, nes „kad ir koks būtų antagonizmas tarp jų [lenkų ir lietuvių – D. S.], jie visada apsisjungs bendrai kovai su istoriniu priešu, Rusija, kuriai su motinų fanatikių pienu jie nuo vaikystės penimi vien neapykanta ir panieka“. Apskritai, tvirtino šis žemo rango valdininkas, „tikėti lietuviais ir jų vadais negalima. Lietuviai, žinoma, lojalesni nei lenkai, bet vos tik pasitaikius progai, jie parodys dantis“. Jie esą seka latvių revoliucionieriais bei lenkų agitatoriais ir yra „pasirengę reikalauti sau autonomijos ir ypatingų teisių, ir netgi politinio dominavimo“.

Tiesioginės kritikos P. Veriovkinui šiame raporte dar nebuvo. Kauno gubernijos valdybos patarėjas netgi pažymėjo, kad gubernatoriui ši situacija su stačiatikių „suvedžijimu“ nebuvo žinoma ir jis iš P. Reviakino gautą informaciją „paėmė giliai į širdį“ bei nurodė kelti bylas įstatymams nusižengusiems kunigams. Tačiau tuo pat metu raporte jau buvo indikacijų, kad ši istorija gali būti panaudota prieš P. Veriovkiną, mat raporto autorius konstatavo, kad iki 1909 m. rudens Kauno gubernijoje dėl neteisėtų perėjimų iš stačiatikių į katalikų tikėjimą nebuvo iškelta nė viena byla. Taigi, kad ir netiesiogiai, rašto autorius paliko užuominą apie tai, kad Kauno gubernatorius neatliko savo pareigų.

Jau tų pačių metų gruodžio 12 d. P. Reviakinas kreipėsi į P. Veriovkiną su prašymu padėti jam gauti vietą Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijoje. Gubernijos valdybos patarėjas prisiekinėjo ištikimybę „rusų reikalui“ ir įrodinėjo tolerantiškai žiūrintis į kitataučius, tačiau tvirtino nebegalįs toliau dirbti Kaune, nes dėl jo atlikto darbo inicijuojant 400 bylų, „Saulės“ draugijos revizijos ir net Žydų visuomenės veikėjų suvažiavimo Kaune stebėjimo, jis užsitraukė įvairių vietos visuomenės grupių nemalonę³⁶. Turint galvoje P. Reviakino nuoseklumą ir užsispyrimą kovoje su kitataučiais, tokia noro persikelti į Vilnių versija atrodo mažai tikėtina.

³⁶ P. Reviakino 1909 m. gruodžio 12 d. laiškas P. Veriovkinui, ten pat, l. 46.

Iš kitų šaltinių aiškėja, kad 1909 m. gruodžio pradžioje konfrontacija tarp šių dviejų caro valdininkų jau nebeslėpta po mandagia retorika. Stimulu, padariusiu įtaką gubernatoriaus ir jo pavaldinio santykių pablogėjimui, greičiausiai tapo publikacijos spaudoje apie situaciją Kauno gubernijoje. Beveik iš karto po minėtos P. Reviakino parengtos ataskaitos *Окраины России* pasirodė publikacija, kurioje ne tik pieštas bauginantis kitataučių įsigalėjimo Kaune vaizdas („Atmosfera apie [Kauno] tvirtovę prisodrinta žydiškos, vokiškos, lenkiškos bei lietuviškos dvasios; nuodingos dujos dusina viską, kas rusiška, o nuodingomis kitataučių dujomis patręštoje dirvoje klesti viskas, kas ne rusiška“), bet ir pateikta žinių apie Kauno gubernijoje dėl neteisėtų konfesijos keitimų pradėtas bylas ir ši informacija buvo gana detali³⁷. P. Veriovinas įtarė N. Reviakiną teikiant informaciją spaudai, o pastarasis pradėjo atvirai kvestionuoti Kauno gubernatoriaus veiksmų atitikimą imperijos interesams. 1909 m. gruodžio 12 d. P. Reviakinas ne tik kreipėsi į P. Verioviną su minėtu prašymu dėl perkėlimo, bet ir laiške vicegubernatoriui N. Griazevui konstatavo, kad gubernatorius „siuntė neteisingus pranešimus į Peterburgą“³⁸.

Matydamas, kad P. Veriovinas ne tik nepalaiko jo siūlomų sprendimų dėl veiksmų prieš katalikų dvasininkus bei „Saulės“ draugiją, bet ir įtaria pavaldinį veikiant jam už nugaros, P. Reviakinas 1910 m. pirmoje pusėje ėmėsi desperatiškų žingsnių siųsdamas į Užsienio religijų dvasinių reikalų departamentą įvairius dokumentus, turėjusius įrodyti kenksmingą „Saulės“ draugijos bei kun. K. Olšausko veiklą, o kartu ir, jo manymu, neadekvačius kitataučius, ypač lietuvius globojančio Kauno gubernatoriaus veiksmus³⁹. K. Olšausko „nuodėmių“ sąrašą P. Reviakinas dar papildė kunigo kalbos teisme publikavimu laikraštyje *Северо-Западный телеграф* 1910 m. pradžioje. Ypač intensyviai tokie laišškai siųsti 1910 m. balandžio mėnesį, po to, kai P. Veriovinas sužinojo, kad P. Reviakinas be jo leidimo kovo 27 d., būdamas Sankt Peterburge, neoficialiai lankėsi Užsienio religijų dvasinių reikalų departamente. Gubernatorius visai pagrįstai turėjo įtarti, kad jo pavaldinys bandė nuteikti centrinę valdžią prieš jo vykdomą politiką. Savo oficialiuose, o dar dažniau neoficialiuose raštuose bei laiškuose, adresuotuose Užsienio religijų dvasinių reikalų departamento direktoriui, dar dažniau – vienam iš šio departamento valdininkų Aleksandriui Petrovui P. Reviakinas įrodinėjo, kad Kauno gubernatorius turėjo visus duomenis apie nusikalstamą katalikų dvasininkų veiklą, tačiau nesiėmė jokių veiksmų, kad jie būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Tam, kad jo argumentai būtų labiau įtikinami, P. Reviakinas pasitelkė panašią retoriką į tą, kurį buvo vartojama uždarant kitas

³⁷ Н., Ковна, *Окраины России*, 1910 12 05, № 49, с. 712.

³⁸ P. Reviakino slaptas ir neoficialus 1909 m. gruodžio 12 d. laiškas N. Griazevui, РГИА, ф. 821, оп. 3, л. 918, л. 105–106.

³⁹ Pavyzdžiui, P. Reviakinas į Sankt Peterburgą nusiuntė P. Veriovino rašto, kuriame jis teigiamai atsiliepė apie katalikišką Šv. Juozapo draugiją ir tos pačios draugijos narių, besiskundusių draugija, raštų kopijas: ten pat, l. 121–122.

kitataučių draugijas, todėl lietuvių švietimo draugijos, o pirmiausia – „Saulė“ tuose raštuose vaizduojamos kaip prieš imperiją veikiančios „siaurai nacionalistinio šovinizmo“ organizacijos. Kauno gubernatorių tuose laiškuose jo pavaldinys įvardydavo tiek kaip „Kauno [gubernijos] dvarininką“, taigi kad ir netiesiogiai suponuodamas bendrus interesus su vietiniu socialiniu elitu (suprask, lenkais); tiek ir leisdavo suprasti, kad P. Veriovkinas iš esmės atstovavo liberalioms politinėms jėgoms – konstituciniams demokratams, nes, anot P. Reviakino, imperijos pakraščiuose yra tik trys valdininkų tipai – „kadetai, kyšininkai ir tikrieji rusai“. Šave jis tapatino su trečia grupe, P. Veriovkino net ir labiausiai savo viršininką kritikavusiuose laiškuose nekaltino kyšių ėmimu, taigi, galima numanyti, priskyrė būtent kadetų tipui⁴⁰.

P. Reviakinas, kritikuodamas Kauno gubernatoriaus politiką „Saulės“ draugijos atžvilgiu, nebuvo vienišas. Viename iš į Sankt Peterburgą siųstų desperatiškų laiškų įvardijęs kunigą K. Olšauską kaip „Rusijos valstybingumo požiūriu baisiai kenksmingą žmogų“, jis adresatui nurodė ir tokiam požiūriui pritariančius asmenis Kaune: „Paklauskite bet kurio ruso, vicegubernatoriaus Griazevo, archijerėjų, [stačiatikių] dvasininkų ir t. t.“⁴¹ Šioje vietoje Kauno gubernijos valdybos patarėjas iš tiesų neblefavo.

Straipsnyje jau minėjau, kad 1909 m. lapkričio pradžioje „Saulės“ veikla švietimo srityje susirūpino Vilniaus švietimo apygardos globėjas G. Levickis. Vėlesniais metais švietimo apygardos vadovybė dėjo nemažai pastangų, kad šiai draugijai būtų uždrausta veikti švietimo srityje, tai yra steigti mokyklas, o ji tik finansiškai galėtų prisidėti prie valdiškų mokyklų išlaikymo. Švietimo žinybos pareigūnams kliuvo draugijos „politiškai tendencingi tikslai, prieštaraujantys vyriausybės tikslams“, „rusiškų“ dalykų marginalizavimas mokymo procese bei įvairūs procedūriniai nusižengimai⁴². Vyriausybė, leisdamą veikti nevaldiškoms ir dargi konfesinėms mokykloms, esą „praras, bent jau iš dalies, vieną pagrindinių natūralų tautybių, gyvenančių Šiaurės vakarų krašte, suartėjimą ir vienijimąsi [su rusais]“. Globėjas išvelgė labai pavojingas tendencijas:

Plati mokyklų organizacija, sukurta vietinių veikėjų ir siekianti išimtinai vietinių – lietuviškų bei katalikų interesų [patenkinimo], nematomais ir nepagaunamais siūlais apraizgo liaudies protus ir sukuria tam tikros autonomijos iliuziją, [kuri] nėra tokia jau nekalta, nes ji pasiekia haliucinacijos laipsnį, kai draugija „Saulė“ visiškai tapatinama su vyriausybės organais. Tai matosi, kai Kauno liaudies mokyklų direkcija gauna prašymus iš vietinių gyventojų kunigo Olšausko vardu, kuriuose jis įvardijamas kaip „liaudies mokyklų

⁴⁰ Ten pat, l. 9, 183–184, 186–187, 189–190, 191–193, 200–202.

⁴¹ P. Reviakino 1910 m. balandžio 14 d. laiškas Aleksandrui Vasiljevičiui [Petrovui], ten pat, l. 186.

⁴² Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1910 m. spalio 19 d. raštas laikinai einančiam švietimo ministro pareigas; Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1911 m. gegužės 17 d. raštas A. Vilevui, ten pat, f. 733, ap. 177, 1910 m., b. 273, l. 6–8, 63–64.

direktorius“ . Vadinas, jau dabar vietinių gyventojų galvose vyksta kažkoks supratimo kvalifikuojant įstaigas ir asmenis, atsakingus už liaudies švietimą, poslinkis⁴³.

G. Levickis norėjo bendradarbiauti su P. Veriovinu, tačiau pastarasis tiesiog ignoravo daugkartinius Vilniaus švietimo apygardos globėjo klausimus apie tolesnę „Saulės“ draugijos veiklos perspektyvą⁴⁴.

„Saulės“ draugiją, kaip ugdančią nelojalius imperijai gyventojus, matė ir 1905–1910 m. Kauno vicegubernatoriaus pareigas ėjęs N. Griazėvas, kurį, kaip jau minėta, P. Reviakinas įvardijo kaip bendramintį. Būtent N. Griazėvas 1910 m., kaip rašoma istorinėje literatūroje, inicijavo „Saulės“ pedagoginių kursų uždarymą, nors toks sumanymas galų gale ir nebuvo įgyvendintas⁴⁵. Bendraminčių buvo ir tarp žemesnio rango pareigūnų. Štai Panevėžio apskrities policijos viršininkas (ispravnikas) aukštesnei valdžiai signalizavo apie pasikeitusią situaciją: „Iki 1905–1906 m. lietuvių liaudis (*народ*) buvo tam tikru laipsniu priešiška nusistačiusi rusų atžvilgiu, o šiuo metu ši liaudis dėl griežtos ir kryptingos šviečiamosios kunigų veiklos atsistojo į gerokai labiau opozicinę pozą rusų atžvilgiu.“ Prie „litvomanijos“ ir „siauro nacionalizmo idėjų sklaidos“ ženkliai prisidėjo švietimo draugijos su „Saule“ priešakyje, todėl jas, anot policijos viršininko, reikėtų arba uždaryti, arba bent jau griežtai prižiūrėti⁴⁶.

Siekdamas uždaryti „Saulės“ draugiją P. Reviakinas turėjo ir dar vieną gana įtakingą sąjungininką – straipsnyje jau minėtus imperijos pakraščių rusų nacionalistus bei jų spaudą⁴⁷. Mums jau pažįstamas laikraštis *Окраины России* bei kai kurie kiti leidiniai, kaip, pavyzdžiui, dešiniųjų monarchistų laikraštis *Земщина*, publikavo straipsnius, ne tik informuojančius apie kenksmingą „Saulės“ veiklą, dėl neteisėtų konfesijos keitimų iškeltas bylas, bet ir atvirai kritikuojančius vietinę administraciją⁴⁸. Kaip jau minėta, informaciją šioms publikacijoms greičiausiai teikdavo koks nors Kauno gubernijos valdyboje dirbęs

⁴³ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1911 m. gegužės 17 d. raštas Švietimo ministerijos Švietimo departamentui (*Департамент народного просвещения*), ten pat, l. 66–73, citata l. 72. Šiame rašte Vilniaus švietimo apygardos globėjas taip pat siūlė leisti „Saulės“ draugijai tik prisidėti prie valdiškų mokyklų išlaikymo arba draugiją uždaryti.

⁴⁴ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1910 m. spalio 19 d. raštas laikinai einančiam švietimo ministro pareigas, ten pat, l. 8.

⁴⁵ V. P u k i e n ė, *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*, p. 71.

⁴⁶ Panevėžio apskrities policijos viršininko 1910 m. birželio 16 d. raštas Kauno gubernatoriui, KRVA, f. I-53, ap. 1, b. 33, l. 2–4.

⁴⁷ Mokytojų stačiatikių raštas Švietimo ministerijai, 1911 m. gruodžio 4 d., РГИА, ф. 733, оп. 177, 1910 г., д. 273, л. 104–105. Šiame rašte kritikuota tiek Kauno gubernijoje po 1905 m. įvesta praktika, kai liaudies mokyklų mokytojais galėjo dirbti ir lietuviai katalikai, tiek „Saulės“ draugijos veikla.

⁴⁸ П. Б., Натиск католицизма на православие в Западном крае, *Окраины России*, 1910 02 20, № 8, с. 113–116; Ковна, ten pat, p. 119–120; Ковенец, Ковна, ten pat, 1910 06 19, nr. 25, p. 389–390; iškarpa: Слепота или попустительство?, *Земщина*, 1910 07 24, № 368, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1910 г., д. 110а, л. 1.

pareigūnas, ir tikėtina, kad tai buvo pats P. Reviakinas, nors konkrečių įrodymų man rasti nepavyko. Toks Kauno gubernijos valdybos patarėjo elgesys neturėtų stebinti, atsižvelgus į tai, kad nesulaukdamas gubernatoriaus palaikymo ir ieškodamas sąjungininkų, jis įvairių dokumentų kopijas siuntė į Sankt Peterburgą, taigi lygiai taip pat galėjo dalintis informacija su visuomeninio rusų nacionalizmo veikėjais ir taip daryti spaudimą P. Veriovinui. Pavojus „Saulės“ ir kitų panašių draugijų egzistencijai kilo ir dėl tam tikrų daugiau techninio pobūdžio problemų.

Tą patį 1909 m. rugsėjo mėnesį, kai pasirodė straipsnyje minėtos *Окраины России* publikacijos, Kauno gubernatorius P. Veriovinas centrinės valdžios prašymu į Sankt Peterburgą nusiuntė Kauno gubernijoje pagal 1906 m. Taisyklės „katalikų dvasininkų iniciatyva įkurtų ir jų įtakoje esančių draugijų“ sąrašą. Vidaus reikalų ministerijos valdininkai, peržiūrėję tų draugijų įstatus, nustatė, kad jas registruojant nesilaikyta įstatymų, todėl registracija turi būti atšaukta ir draugijų įstatatai užregistruoti iš naujo⁴⁹. Centrinė valdžia į šią problemą žiūrėjo kaip į techninę, nors draugijų vadovybei atrodė, kad iškilo realus šių organizacijų uždarymo pavojus. Į sostinę vyko netgi „Saulės“ draugijos delegacija su kunigu K. Olšausku priešakyje⁵⁰. Nors šiems „Saulės“ draugijos atstovams nepavyko susitikti su vidaus reikalų ministru Piotru Stolypinu (1906–1911), tačiau po įvairių biurokratinių veiksmų 1911 m. kovo 12 d. „Saulės“ ir daugumos kitų katalikiškų draugijų šiek tiek pakoreguoti įstatatai buvo patvirtinti Vidaus reikalų ministerijoje⁵¹.

Taigi, 1909–1911 m. „Saulės“ draugija ir ją esą globojantis Kauno gubernatorius tapo aršios dalies caro pareigūnų ir rusų nacionalistų kritikos taikiniais. Šioje grupėje atsидūrė Kauno gubernijos valdybos patarėjas P. Reviakinas, vicegubernatorius N. Griazzevas, globėjas G. Levickis, kai kurie žemesnio rango pareigūnai bei rusų monarchistinių ir nacionalistinių organizacijų veikėjai. Be to, šiai ir panašioms draugijoms būtent tais metais pavojus kilo ir iš kitų šaltinių. Dabar reiktų atsakyti į klausimą, kodėl puolimas prasidėjo 1909 m. rugsėjo mėn. Tam, kad išspręstume šį rebusą, išplėsimė tyrimo lauką ir taip pat pažvelgsime į imperinės valdžios veiksmus panašių švietimo draugijų atžvilgiu ne tik Šiaurės vakarų krašte, bet ir kituose vakariniuose imperijos pakraščiuose, visų pirma Lenkijos karalystėje bei kitose Vakarų krašto gubernijose.

Nerusiškų švietimo draugijų vakariniuose imperijos pakraščiuose likimas. Dar gerokai iki intensyvaus puolimo prieš „Saulę“, 1909 m. antroje – 1910 m. pirmoje pusėje,

⁴⁹ Komisijos, atsakingos už draugijas Kauno gubernijoje, 1910 m. gegužės 25 d. nutarimas, ten pat, f. 1284, ap. 187, 1910 m., b. 110a, l. 82.

⁵⁰ Užsienio religijų dvasinių reikalų departamento direktoriaus 1910 m. kovo 23 d. raštas, ten pat, f. 821, ap. 3, b. 918, l. 37–38.

⁵¹ Vidaus reikalų ministerijos užregistruotų draugijų, veikiančių Kauno gubernijoje, sąrašas, ten pat, f. 821, ap. 128, b. 44, l. 2.

imperinė valdžia vakariniuose imperijos pakraščiuose jau buvo uždariusi kai kurias panašaus pobūdžio nerusiškas organizacijas.

1907 m. pabaigoje imperijos valdžia uždarė Lenkijos karalystėje (oficialus tuometinis pavadinimas – Pavyslio kraštas) veikusią draugiją *Polska Macierz Szkolna*, kuri ne tik turėjo platų savo skyrių tinklą, bet ir buvo įsteigusi daug mokyklų. 1906–1907 mokslo metais draugija įsteigė 680 (681) mokyklų⁵² ir planavo dar spartesnę plėtrą kitais mokslo metais⁵³. Jau 1907 m. vasarą Varšuvos generalgubernatorius Georgijus Skalonas (1905–1914) nurodė dėl esą antivyriausybinės veiklos uždaryti Lomžos gubernijos Ostuvo (šiandien *Ostrów Mazowiecki*) apskrityje veikusias draugijos mokyklas bei skyrius. Nors rudenį draugijai pavyko pasiekti, kad šis sprendimas būtų atšauktas⁵⁴, bet 1907 m. abi pusės (caro valdžia ir *Polska Macierz Szkolna*) jau rengėsi draugijos uždarymui. 1907 m. balandžio mėn. draugijos vadovybė nurodė skyriams steigti paralelinį slaptų mokyklų tinklą bei mokytojus rengti nelegaliam darbui⁵⁵.

Jau 1906 m. pabaigoje buvo ryškus *Polska Macierz Szkolna* nepasitenkinimas Lenkijos karalystės administracijos veiksmais, o pastarosios (visų pirma – Varšuvos švietimo apygardos pareigūnų) – draugijos veikla. Suvalkų mokyklų direkcijos viršininkas situaciją įvertino kaip labai dramatišką. Draugijos veikla esą liudijo, kad švietimo žinyboje veikia „atskira lenkiška ministerija, dirbanti toli gražu ne rusų valstybingumo naudai“⁵⁶. Iki 1907 m. vasaros civilinė Lenkijos karalystės administracija jau buvo užregistravusi ilgą šios draugijos „nuodėmių“ sąrašą: ji esą stengėsi išvengti tiek švietimo žinybos, tiek policijos kontrolės, mokyklas steigė be valdžios leidimų ir dar tose vietovėse, kur jau yra valdiškos švietimo įstaigos, taip pat ten (Sedleco ir Liublino gubernijose), kur gyveno „rusai“, taigi siekė juos „polonizuoti“, švietimo įstaigose dirbo mokytojai, neturintys reikiamos kvalifikacijos, programose atsirado švietimo žinybos nesankcionuotų dalykų, tokių kaip Lenkijos istorija ir Lenkijos geografija, valdininkai švietimo įstaigose aptiko įvairių lenkiškąjį patriotizmą propaguojančių paveikslų, pavyzdžiui, kartu vaizduojančių Lenkijos, Lietuvos bei Rusijos herbus su užrašu „Dieve! Išgelbėk Lenkiją!“, švietimo įstaigų patal-

⁵² R. E. Blobaum, *Russian Poland, 1904–1907*, Ithaca and London, 1995, p. 180–181; H. Markiewiczowa, *Geneza, organizacja i działalność Polskiej macierzy szkolnej w latach 1905–1907, Szkolnictwo, opieka i wychowanie w Królestwie Polskim od jego ustanowienia do odzyskania przez Polskę niepodległości 1815–1918*, red. H. Markiewiczowa i I. Czarnecka, Warszawa, 2016, s. 72. Oficialioje dokumentacijoje nurodoma, kad iki 1907 m. birželio 20 d. valdžia išdavė leidimus 850 įvairaus tipo draugijos mokykloms įsteigti: švietimo ministro 1908 m. gegužės 26 d. raštas, adresuotas Senatui, РГИА, ф. 733, оп. 173, д. 20, л. 295.

⁵³ R. E. Blobaum, *min. veik.*, p. 182.

⁵⁴ Ten pat, p. 184.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Suvalkų mokyklų direkcijos viršininko 1907 m. kovo 30 d. raštas Varšuvos švietimo apygardos globėjui, РГИА, ф. 733, оп. 173, д. 20, л. 134–135.

pose nebuvo imperatoriaus portretų, *Polska Macierz Szkolna* buvo „politinė organizacija“, siekianti įgyvendinti lenkų tautinių demokratų (endekų) keliamus tikslus, iš mokyklų programų šalinamas rusų kalbos kaip dalyko dėstymas ir t. t.⁵⁷ Pavyslio krašto valdininkų pateiktose šios draugijos charakteristikose minėti ir jos „siauri tautiniai siekiai“ (*узко-национальные цели*)⁵⁸. Tokia ar panaši pareigūnų retorika, kaip matysime vėliau, taps nuolatine nedominuojančias etnines grupes vienijančių draugijų apibūdinimo palydove.

1907 m. rugpjūčio mėn. Varšuvos generalgubernatoriaus padėjėjas, atsakingas už policijos sritį, siūlė šios draugijos neuždaryti, nes dėl vidinių nesutarimų, tolesnio išsilavinimo galimybių baigus *Polska Macierz Szkolna* mokyklas nebuvimo bei lėšų trūkumo ji ir pati užsidarysianti⁵⁹. Tuomet tokios pat pozicijos laikėsi ir Varšuvos generalgubernatorius G. Skalonas. Šis aukštas pareigas užimantis pareigūnas *Polska Macierz Szkolna* veikloje matė daug problemų: „siaurą tautinį pobūdį“ ir siekį įtvirtinti lenkų atskirumą nuo rusų, mokyklų steigimą be valdžios leidimo, mokytojų paskyrimą negavus vietinės administracijos sutikimo, rusų kalbos pamokų skaičiaus mažinimą ar net visišką eliminavimą iš dėstomųjų dalykų sąrašo. Tuo pat metu G. Skalonas pažymėjo, kad ši draugija nepriskirtina revoliucinių organizacijų tipui. Generalgubernatorius, kaip ir dauguma jam pavaldžių gubernatorių, siūlė *Polska Macierz Szkolna* neuždaryti, nes jos autoritetas esą smunka, draugijai vis sunkiau surinkti lėšų, o uždarymas tik „sukeltų dirbtinį patriotinių jėgų pakilimą ir atgaivintų siekį sukurti panašią organizaciją, tik slaptą ir dar, be to, su ryškesniu nacionalistiniu atspalviu“⁶⁰. Jei valdžia nusprendė leisti nevalstybinę mokyklą Lenkijos karalystėje, tai, anot G. Skalono, ji turi susitaikyti, kad šiame krašte ji bus lenkiška. Su kenksminga draugijos veikla Varšuvos generalgubernatorius nusprendė kovoti ne ją uždarant, bet taikant administracinę atsakomybę už neteisėtus mokyklų įsteigimus⁶¹. Tokia iš pirmo žvilgsnio netikėta generalgubernatoriaus išvada iš tiesų

⁵⁷ Bylos „Susirašinėjimas apie „Polska Macierz Szkolna““, ten pat, f. 733, ap. 173, b. 20; „Apie draugiją „Polska Macierz Szkolna“ Lenkijos Karalystėje“, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD), Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego z lat 1859–1918, nr. 7209; Varšuvos švietimo apygardos globėjo 1907 m. birželio 29 d. bei rugsėjo 17 d. (n. st.) raštai švietimo ministrui, Kielcų mokyklų direkcijos viršininko 1907 m. rugpjūčio 23 d. (n. st.) rašto Varšuvos švietimo apygardos kanceliarijai kopija, ten pat, f. 733, ap. 201, b. 23, l. 1–11, 23–26, 37.

⁵⁸ Varšuvos švietimo apygardos globėjo 1907 m. birželio 29 d. (n. st.) raštas švietimo ministrui, ten pat, l. 7.

⁵⁹ Varšuvos generalgubernatoriaus padėjėjo, atsakingo už policijos sritį, 1907 m. rugpjūčio 2 d. (n. st.) slaptas raštas be adresato, greičiausiai patekęs į generalgubernatoriaus rankas, AGAD, Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego z lat 1859–1918, nr. 7209, k. 2–4.

⁶⁰ Šioje vietoje dokumentą skaitęs asmuo (aukštas pareigūnas, galbūt švietimo ministras?) suabejojo ir parašė: „ar tikrai?“. РГИА, ф. 733, оп. 173, д. 20, л. 242.

⁶¹ Varšuvos generalgubernatoriaus 1907 m. rugsėjo 21 d. raštas vidaus reikalų ministrui P. Stolypinui, ten pat, l. 238–247.

suprantama atsižvelgus į platesnį tautinės politikos Pavyslio krašte kontekstą. Kaip pastebėjo Malte Rolfas, nuo XX a. pradžios, o ypač 1905 m. revoliucijos laikotarpiu šiame regione keitėsi imperijos priešų hierarchija. Revoliucinis judėjimas grasino socialiniam stabilumui ir vietos administracija būtent kairiųjų politines jėgas matė kaip rimčiausią problemą, o ankstesni priešai – katalikų dvasininkija ar lenkų tautiniai demokratai matyti kaip sąjungininkai ar bent jau potencialūs sąjungininkai⁶². Legaliai veikianti *Polska Macierz Szkolna* buvo mažiau pavojinga nei kairiųjų politinių jėgų įsteigtos draugijos ar nelegalūs švietimo tinklai.

Tačiau 1907 m. antroje pusėje valdininkai atskleidė šimtus *Polska Macierz Szkolna* nelegaliai įsteigtų mokyklų⁶³. Varšuvos švietimo apygardos globėjas Vladimiras Beliajevas (1905–1911) ne tik kartojo vis tas pačias draugijos „nuodėmes“, bet ir aiškino, kad *Polska Macierz Szkolna* ypač pavojinga dėl daromo poveikio liaudies masėms, nes ji siekia „auklėti liaudį nepakantos rusų valstybingumui, kalbai ir stačiatikybei [dvasia]“⁶⁴. Tuomet Varšuvos generalgubernatorius, vadovaudamasis Karinės padėties taisyklėmis, nusprendė šią draugiją uždaryti. G. Skalono pasirašytame nutarime nurodyti viso labo tik trys motyvai: draugijos tikslas yra ne parama vyriausybei šviečiant liaudies mases, bet „nusikalstamas siauro tautinio atskirumo dvasios skatinimas liaudyje“, reikiamo dėmesio „valstybinei kalbai“ neskrymas bei nuosaikesnių pažiūrų veikėjų išstūmimas iš draugijos ir vadovavimo sutelkimas „lenkų separatistų rankose“⁶⁵. Už šių gana abstrakčių kaltinimų slėpėsi visos jau anksčiau minėtos *Polska Macierz Szkolna* „nuodėmės“ (nelegalių mokyklų steigimas, mokytojų be reikiamos kvalifikacijos įdarbinimas, lenkiškų patriotinių simbolių naudojimas, caro portretų nebuvimas mokyklose ir t. t.). Uždarius *Polska Macierz Szkolna* Lenkijos karalystėje, kurios didžioji dalis rusiškame mentaliniame žemėlapyje nepakliūdavo į rusų „tautinės teritorijos“ sampratą, toks pats likimas turėjo ištikti ir panašias lenkiškas organizacijas „nuo seno rusiškame krašte“.

Jau 1908 m. pradžioje viena pirmųjų tokių Vakarų krašte nukentėjusių draugijų buvo Vilniaus gubernijos lenkų draugija *Oświata*. Imperijos valdžia nusprendė, kad šiame krašte mokymo įstaigų su dėstomąja lenkų kalba negali būti, tad šiai draugijai uždraus-

⁶² М. Р о л ф, *Польские земли под властью Петербурга. От венского конгресса до Первой Мировой*, Москва, 2020, с. 436–444.

⁶³ R. E. B l o b a u m, min. veik., p. 184.

⁶⁴ Varšuvos švietimo apygardos globėjo 1907 m. spalio 31 d. raštas Švietimo ministerijos Švietimo departamentui, РГИА, ф. 733, оп. 173, д. 20, л. 198–223.

⁶⁵ 1907 m. gruodžio 1 d. (n. st.) Varšuvos generalgubernatoriaus nutarimo kopija, AGAD, Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego z lat 1859–1918, nr 7318, l. 61; R. E. B l o b a u m, min. veik., p. 184; Н. Б а з и н а, *Национально-политическая часть Департамента общих дел Министерства внутренних дел (1902–1917). Диссертация на соискание степени кандидата исторических наук*, Санкт-Петербург, 2007, с. 147–148.

ta steigti mokyklas⁶⁶. Vis dėlto 1907 m. gruodžio pradžioje Vilniaus *Oświata* apkaltinta lenkiškų mokyklų steigimu⁶⁷. Nors draugija gynėsi jokių mokymo įstaigų nesteigusi, tačiau 1908 m. vasarį vietinės administracijos sprendimu ji uždaryta. Be kelių smulkesnių priekaištų (civilinė valdžia nebuvo informuota apie pokyčius draugijos vadovybėje, o raštvedyba vyko lenkų kalba), svarbiausias *Oświata* nusižengimas buvo nelegalių lenkiškų mokyklų bei bibliotekų-skaityklų steigimas⁶⁸.

Įtarių vietinės administracijos požiūrį į lenkiškas draugijas, kurios vienaip ar kitaip ketino veikti švietimo srityje, matome iš karto po Vilniaus gubernijos *Oświata* uždarymo, kai vietiniai lenkų aktyvistai pabandė užregistruoti Lenkų kultūrinio darbo Vakarų krašte draugiją. Vilniaus gubernatorius Dmitrijus Liubimovas (1906–1912) buvo gana kategoriškai nusistatęs prieš leidimo tokios draugijos veiklai suteikimą:

Reikalas tas, kad numatoma šios draugijos šviečiamoji ir ekonominė veikla nukreipta į šešias Vakarų krašto gubernijas, kuriose beveik visur dauguma gyventojų yra ne lenkai, kur lenkų tautybė sukoncentruota tik kai kuriuose miestuose ir dvarininkų sodybose ir kur terminas lenkas yra ne tiek etnografinis, kiek politinis. Iš čia aišku, kad kuriama draugija <...> dėl susiklosčiusių aplinkybių, netgi nepaisant steigėjų valios, neišvengiamai atsistos į slidų siauros tautinės politinės veiklos kelią, kaip pavyzdžiui, neseniai atsitiko su man reikalaujant uždaryta Vilniaus lenkų švietimo draugija *Oświata*⁶⁹.

Tais pačiais 1908 m. civilinė valdžia uždarė ir Suvalkų gubernijoje veikusią liberalesnės pakraipos lietuvių kultūros ir švietimo draugiją „Šviesa“, kuri bandė steigti mokyklas, tačiau iš pradžių veiklos sustabdymo, o vėliau ir uždarymo pretekstu tapo „revoliucinio turinio“ leidiniai Kudirkos Naumiestyje (anuomet – Vladislavovas) veikusioje draugijos

⁶⁶ Vilniaus švietimo apygardos globėjo (?) raštas be datos Vilniaus gubernatoriui, LVIA, f. 567, ap. 12, b. 10105, l. 5–6. Taip pat vietinė administracija nurodė iš steigiamos Švietimo plėtros tarp Kauno miesto lenkų draugijos įstatų išbraukti punktus apie paramą švietimo įstaigoms, nes mokyklų su dėstomąja lenkų kalba šioje gubernijoje steigti negalima: byla „Apie draugijos, užsiimsiančios švietimo sklaida tarp Kauno m.[iesto] lenkų įsteigimą“, ten pat, f. 567, ap. 15, b. 140.

⁶⁷ Vilniaus gubernatoriaus 1907 m. gruodžio 5 d. raštas *Oświata* valdybai, ten pat, f. 1135, ap. 4, b. 158, l. 484.

⁶⁸ Vilniaus gubernatoriaus 1908 m. vasario 19 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, f. 378, BS, 1906 m., b. 191, l. 13; Dr. W. Węclawski, Polskie Towarzystwo *Oświata* w Wilnie (od 8/21/stycznia 1907 r. do 15/28/lutego 1908 r.), ten pat, f. 1135, ap. 4, b. 158, l. 38; P. Dąbrowski, *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litwskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*, Kraków, 2010, s. 144.

⁶⁹ Vilniaus gubernatoriaus 1908 m. kovo 10 d. slapto rašto vidaus reikalų ministrui kopija, LVIA, f. 378, BS, 1908 m., b. 175, l. 4. Vidaus reikalų ministras P. Stolypinas, nepaisydamas Vilniaus gubernatoriaus baimių, siūlė šios draugijos kreipimąsi svarstyti įprasta tvarka, tačiau iniciatoriai vėliau patys kreipėsi į vietinę administraciją su prašymu šią procedūrą atidėti: byla „Dėl „Lenkų kultūrinio darbo Vakarų krašte draugijos“ įstatų projekto patvirtinimo“, ten pat. Gali būti, kad draugijos iniciatoriai, pamatę panašią organizaciją likimą, suprato, kad norimos veiklos jie negalės vykdyti.

bibliotekoje, ją prižiūrintis nepatikimas asmuo bei Marijampolės berniukų gimnazijos vadovybės nusiskundimai dėl neigiamos šios draugijos įtakos besimokantiems⁷⁰. Tuo metu lietuvių katalikų „Žiburio“ draugija veikė toliau, taip pat steigdama mokyklas, netgi progimnaziją mergaitėms, nors civilinė valdžia tenkino ne visus šios draugijos prašymus dėl mokyklų steigimo⁷¹.

1908 m. centrinė valdžia pradėjo stebėti ir ukrainiečių draugijos *Прогрива* veiklą. Tų metų birželio 18 d. paskelbtas Valdančiojo Senato nutarimas dėl tokios draugijos uždarymo Poltavos gubernijoje. Šį nutarimą, kaip matysime vėliau, valdžia pasitelkdavo ir uždarydama kitas panašaus pobūdžio draugijas.

1909 m. centrinė valdžia ėmėsi kompleksinio draugijų, įsteigtų pagal 1906 m. kovo 4 d. Taisyklės ir veikusių imperijos pakraščiuose, įvertinimo. Pagrindinis caro valdininkų dėmesys buvo skirtas lenkiškoms, žydiškoms (sionistinėms) bei ukrainietiškomis draugijoms⁷². Pačioje 1909 m. rugsėjo pradžioje į centrinę valdžią kreipėsi susirūpinęs Kyjivo generalgubernatorius, kuris pripažino, kad valdininkams labai sunku surinkti informaciją apie neteisėtus kitataučių draugijų veiksmus, tų draugijų, ypač lenkiškų, veikla kenksminga, todėl būtina Pietvakarių krašto gubernatoriams leisti tokių lenkų, žydų ir kitų kitataučių organizacijų iš viso neregistruoti⁷³. Šis susirūpinimas rado atgarsį ir imperijos sostinėje.

Jau 1909 m. rugsėjo 4 d. pasirodė įsakas dėl Kyjivo gubernijos lenkų švietimo draugijos *Oświata* registracijos panaikinimo. Įsake nurodyti motyvai nebuvo susiję su kokiais nors šios organizacijos įvykdytais nusižengimais, bet buvo bendro politinio pobūdžio, nurodant potencialiai kenksmingą *Oświata* veiklą. Argumentacija buvo kone pažodžiui identiška tai, kurią dėl Vilniaus gubernijos *Oświata* jau buvo pateikęs D. Liubimovas:

Steigiama draugija savo veiklos baze numato Kyjivo guberniją, kur didžioji dalis gyventojų ne lenkai, bet rusai stačiatikiai, kai lenkų tautybė susitelkusi tik kai kuriuose miestuose ir dvarininkų sodybose ir kur terminas „lenkas“ yra ne tiek etnografinis, kiek politinis terminas. Iš čia aišku, kad atsirandanti draugija <...> dėl susiklosčiusių aplinky-

⁷⁰ Byla „Dėl lietuvių draugijos „Šviesa“ uždarymo“, РГИА, ф. 1284, оп. 188, 1908 г., д. 154; taip pat susirašinėjimą šiuo klausimu žr.: AGAD, Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego z lat 1859–1918, nr 7318, k. 225, 227, 249–53, 267, 273, 295.

⁷¹ V. P u p š y s, *Lietuvos mokykla: Atgimimo metai (1905–1918)*, p. 35, 44–47.

⁷² Vidaus reikalų ministerijos bendrųjų reikalų departamento vicedirektoriaus 1909 m. rugpjūčio mėn. rengtas raštas, kuris greičiausiai nebuvo išsiųstas, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1909 г., д. 260, л. 5–6. Šiame dokumente paminėtos „mažarusiškos“ draugijos, nors paprastai tokiaime kontekste biurokratai minėdavo ukrainietiškas organizacijas. Žr. taip pat: F. H i l l i s, *Children of Rus'. Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation*, Ithaca and London, 2013, p. 236.

⁷³ Kyjivo generalgubernatoriaus 1909 m. rugsėjo 1 d. raštas vidaus reikalų ministrui, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1909 г., д. 260, л. 7–10. Pietvakarių kraštas – Kyjivo, Podolės, Voluinės gubernijos.

bių ir netgi nepaisant savo steigėjų valios, neišvengiamai atsistos į slidų siaurą tautinės veiklos kelią⁷⁴.

Tą pačią rugsėjo 4 d. pasirodė ir dar vienas įsakas, kuriuo atmetas Gardino gubernijos lenkų švietimo draugijos *Oświata* steigėjų skundas dėl Gardino gubernijos administracijos atsisakymo užregistruoti šią organizaciją, nes ji siektų „puoselėti ir stiprinti lenkų nacionalistines idėjas ir lenkų suvienijimo, bei prieštarauja pagrindinėms Rusijos valstybinės politikos krašte užduotims“⁷⁵. Iki metų pabaigos Šiaurės vakarų krašto administracija priėmė sprendimus dėl lenkiškų draugijų *Oświata* uždarymo Minske bei Nesvyžiuje. Abiem atvejais pagrindinis kaltinimas buvo susijęs su nelegalių mokyklų įsteigimu⁷⁶. Tai gi, 1909 m. pabaigoje vakariniuose imperijos pakraščiuose beveik neliko lenkų draugijų, aktyviai veikusių švietimo srityje (t. y. turėjusių savo legalias arba nelegalias mokyklas, apie kurias sužinodavo caro administracija)⁷⁷. Tuomet eilė atėjo toms nedominuojančių etninių grupių draugijoms, kurių veikla kultūros bei švietimo srityse buvo siauresnė nei *Polska Macierz Szkolna* ar *Oświata*.

1910 m. pradžioje „rusų reikalo“ adeptai gavo dar vieną įrankį: sausio 20 d. vidaus reikalų ministras P. Stolypinas po dar 1909 m. prasidėjusių diskusijų ministerijoje šiuo klausimu pagaliau pasirašė aplinkraštį, kuriame konstatavo, kad Taisyklės sudarė palankias sąlygas kitataučių „siauro tautinio politinio sąmoningumo“ pabudimui, o susikūrę įvairios draugijos didina skirtumus tarp tautinių grupių, o tai „pavojinga visuomeninei ramybei ir saugumui“. Aplinkraštyje buvo nurodyti ir du konkretūs šiame straipsnyje jau minėti teisės aktai, kuriais reikėjo vadovautis: Valdančiojo Senato įsakai dėl ukrainiečių *Прочсима* Poltavos gubernijoje bei 1909 m. rugsėjo 4 d. dėl *Oświata*. Ministras nurodė kiekvieną kartą registruojant naujas draugijas neleisti jų steigti, jei jos siekia anksčiau įvardytų tikslų, bei atidžiai susipažinti su jau veikiančiomis organizacijoms ir, esant būtinybei, jas uždaryti⁷⁸.

⁷⁴ 1909 m. rugsėjo 4 d. įsako kopija, AGAD, Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego z lat 1859–1918, nr. 7318, k. 500–502; F. Hillis, min. veik., p. 222.

⁷⁵ 1909 m. rugsėjo 4 d. įsako kopija, AGAD, Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego z lat 1859–1918, nr. 7318, k. 499. Taip pat žr.: РГИА, ф. 821, оп. 3, д. 918, л. 138. Ši frazė buvo ir įsake, kuriuo uždrausta Kyjivo gubernijos *Oświata* veikla.

⁷⁶ Laikinei einančio Minsko vicegubernatoriaus pareigas 1909 m. spalio 9 d. raštas vidaus reikalų ministrui, Minsko gubernatoriaus 1909 m. gruodžio 21 d. raštas vidaus reikalų ministrui, ten pat, f. 1284, ap. 187, 1906 m., b. 300, l. 10, 14; D. T a r a s i u k, *Między nadzieją a niepokojem. Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na wschodniej Białorusi w latach 1905–1918*, Lublin, 2007, s. 39–40; P. Dąbrowski, *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litwskiego*, s. 173–174.

⁷⁷ Apie Nesvyžiaus *Ognisko* žr. toliau.

⁷⁸ Vidaus reikalų ministro 1910 m. sausio 20 d. aplinkraštis gubernatoriams, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1909 г., д. 260, л. 22.

Kai kuriems caro pareigūnams atrodė, kad remiantis tokiomis aptakiomis formuluo-
tėmis galima uždaryti bet kurią ne rusų įsteigtą draugiją. *Окраины России* pavadino
šį aplinkraštį, nors šiek tiek pavėluotu, tačiau „turinčiu didelę reikšmę Rusijos pakraš-
čiams“, ir atkreipė dėmesį į du probleminius atvejus: „Saulės“ draugiją Kauno guber-
nijoje bei ukrainiečių organizacijos. Dėl pastarųjų laikraščio redakcija dar turėjo teisinti
P. Stolypiną, mat šis ukrainiečius tame aplinkraštyje priskyrė „kitataučiams“ (*инородцы*),
o tai prieštaravo rusiškame diskurse dominuojančiai trinarės rusų tautos koncepcijai. Šis
terminas, anksčiau reiškęs tik tam tikras dažnai klajojančias etnines grupes (bei žydus),
turėjusias specialų teisinį statusą⁷⁹, XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje dažnai buvo
taikomas visoms nedominuojančioms etninėms grupėms, t. y. toms, kurios nepateko į va-
dinamosios trinarės rusų tautos, susidedančios iš didrusių, mažarusių ir baltarusių, sam-
pratą. *Окраины России* vyriausias redaktorius P. Byvalkevičius turėjo pasitelkti įmantrią
kazuistiką nurodydamas, kad „pietiniai rusai“, žinoma, yra sudėtinė rusų tautos dalis,
tačiau štai „ukrainiečiai“ (parašyti kabutėse) – ne mažarusiai, nes jie siekia atplėsti dalį
mažarusių nuo rusų tautos ir sukurti „kažkokią ypatingą, tikrovėje neegzistuojančią tau-
tybę, priešišką rusams“, todėl ir gali būti priskirti kitataučių kategorijai⁸⁰. Vėliau Vidaus
reikalų ministerija rengė naują aplinkraštį, kuris turėjo paaiškinti, kad minėtas P. Stoly-
pino aplinkraštis taikytinas tik toms draugijoms, kurios propaguoja ukrainiečių atsisky-
rimą nuo rusų, bet ne „mažarusiškom“ organizacijoms⁸¹, tačiau galų gale nusprendė,
kad naujas dokumentas gali tik įnešti naujos painingos ir jo atsakė. Vadovaudamasis
panašia logika Varšuvos generalgubernatorius G. Skalonas neuždarė *Украинска Громада*
у Варшаві (Ukrainiečių bendrija Varšuvoje), nors skatinimai uždrausti jos veiklą plaukė
tiek iš Varšuvos gubernatoriaus, tiek iš Vidaus reikalų ministerijos. G. Skalonas tvirtino,
kad ši draugija nesiekia atskirti „mažarusių“ nuo rusų, nėra pažeidusi įstatymų, o daugu-
ma jos narių priklauso „greičiau dešiniuosioms partijoms“⁸².

⁷⁹ J. W. Slocum, Who, and When, Were the *Inorodtsy*? The Evolution of the Category of „Aliens” in Imperial Russia, *The Russian Review*, vol. 57, 1998, p. 173–190.

⁸⁰ П. Б. [P. Byvalkevičius], Циркуляр об обществах и союзах среди инородцев, *Окраины России*, 1910 02 27, № 9, с. 129–130. Tame račiame numeryje publikuota ir korespondencija iš Kauno apie antivalstybinę katalikų dvasininkų ir „Saulės“ veiklą: X., Ковна, ten pat, p. 133–134. Šis aplinkraštis sulaukė ir liberaliosios spaudos kritikos: F. Hillis, min. veik., p. 237.

⁸¹ Vidaus reikalų ministro 1910 m. gegužės mėn. aplinkraštis gubernatoriams, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1909 г., д. 260, л. 50; П. Столыпин, *Перепуска*, Москва, 2007, с. 361; F. Hillis, min. veik., p. 238; A. Kotenko, An Inconsistently Nationalizing State: The Romanov Empire and the Ukrainian National Movement, *The Tsar, The Empire, and The Nation. Dilemmas of Nationalization in Russia's Western Borderlands, 1905–1915*, eds. Y. Aoshima, D. Staliūnas, Budapest–New York, 2021, p. 24.

⁸² Varšuvos generalgubernatoriaus 1910 m. rugpjūčio 22 d. skubus raštas vidaus reikalų ministrui, AGAD, Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego z lat 1859–1918, nr. 7318, k. 550–553. Susirašinėjimas dėl šios draugijos likimo: ten pat, k. 519–521, 522, 533, 544, 560.

Remdamiesi šiuo P. Stolypino aplinkraščiu, vietiniai Vakarų krašto pareigūnai ėmė atidžiau rinkti informaciją apie įvairias kitataučių draugijas⁸³. Gardino gubernatorius jam pavaldžioje teritorijoje identifikavo septynias lenkų draugijas, kurios vykdė vienokią ar kitokią veiklą švietimo srityje. Jų veikla, pareigūno įsitikinimu, žinoma, buvo „siaurai tautinė, kaip ir apskritai visų kitų kitataučių [draugijų], atsirandančių su tokiu tikslu“, tačiau per visą laiką nuo jų veiklos pradžios šios draugijos veikė savo įstatų ribose ir nebuvo kokių nors veiksmų, turėjusių „aiškų politinį atspalvį“⁸⁴. Vilniaus gubernatorius pranešė, kad apie šias draugijas jis dar nebuvo gavęs kokios nors „nepalančios informacijos“⁸⁵. O Kyjivo gubernatorius buvo nusiteikęs radikaliau ir į Sankt Peterburgą nusiuntė sąrašą draugijų (3 lenkų ir 4 ukrainiečių), kurias reikėtų uždaryti. Tos draugijos užsiėmė ar ketino užsiimti įvairia kultūrine bei šviečiamąja veikla (kursų bei paskaitų rengimu, bibliotekų ir skaityklų atidarymu, stipendijų steigimu, įvairių mokslo sričių tyrimų skatinimu)⁸⁶. Galų gale vietinė administracija, kiek yra žinoma, uždarė tik ukrainiečių *Прощама*, kurios numatytų veiklų sąrašė buvo ir mokyklų steigimas. Ši draugija apkaltinta ne tik siekiu atskirti „mažarusius“ nuo rusų tautos ir sukurti federacinę valstybę, bet ir pavojingų politinių idėjų, nukreiptų prieš egzistuojančią santvarką, propagavimu⁸⁷.

Žinome, kad Pabaltijo gubernijose vietinė administracija dėl veiklos, kurią ji traktavo kaip antivyriausybines (pirmiausia tai agitacija nedalyvauti valdžios organizuojuose jubiliejiniuose Rygos prijungimo prie Rusijos imperijos renginiuose bei paminklo Rusijos carui Petriui I atidengimo iškilmėse), uždarė dvi latvių draugijas, nors centrinei valdžiai atrodė, kad tokia bausmė buvo per griežta⁸⁸. Tiesa, tuo pat metu Pabaltijo gubernijose toliau galėjo veikti įvairios nedominuojančių etninių grupių draugijos, kurios be kitos veiklos, taip pat buvo įsteigę savo mokyklas⁸⁹.

⁸³ Žr. bylą „Apie katalikiškas švietimo draugijas, turinčias siaurų nacionalistinių tikslų Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose“, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1910 г., д. 110а.

⁸⁴ Gardino gubernatoriaus 1910 m. rugsėjo 16 d. raštas Vidaus reikalų ministerijos Bendrųjų reikalų departamentui, ten pat, l. 4.

⁸⁵ Vilniaus gubernatoriaus 1910 m. lapkričio 1 d. raštas Vidaus reikalų ministerijos Bendrųjų reikalų departamentui, ten pat, l. 64.

⁸⁶ Kyjivo gubernatoriaus 1910 m. vasario 12 d. raštas vidaus reikalų ministrui, ten pat, f. 1284, ap. 187, 1910 m., b. 21, l. 1–3.

⁸⁷ Komisijos, atsakingos už draugijų registravimą Kyjivo gubernijoje, 1910 m. balandžio 8 d. žurnalas, ten pat, l. 75–76; F. Hillis, min. veik., p. 238.

⁸⁸ Byla „Apie latvių draugijų „Kultūra“ ir „Rytas“ uždarymą“, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1911 г., д. 46.

⁸⁹ J. Hancock, Competing National Movements: School Associations and Cultural Nationalism in the Baltic Region, *The Matica and Beyond. Cultural Associations and Nationalism in Europe*, eds. K. Lajosi, A. Stynen, Leiden, Boston, 2020, p. 280–284; V. Pūšys, *Lietuvos mokykla: Atgimimo metai (1905–1918)*, p. 35, 49–52.

Šiaurės vakarų krašte po minėto P. Stolypino aplinkraščio uždaryta Nesvyžiaus lenkų draugija *Ognisko*. Ilgame jos nusižengimų sąrašė buvo ne tik bendro pobūdžio priekaištai ar draugijos įstatų pažeidimai, bet ir parama slaptoms lenkiškoms mokykloms⁹⁰.

Taip žingsnis po žingsnio buvusiose Abiejų Tautų Respublikos žemėse imperinė valdžia bandė uždaryti beveik visas draugijas, kurios turėjo legaliai įsteigtą ar nelegaliai veikiančių mokymo įstaigų, o neretai ir menkesnę veiklą švietimo srityje puoselėjusias (ar ketinusias puoselėti) visuomenines organizacijas, ypač jei jos buvo lenkiškos ar ukrainietiškos. Realus pavojus buvo iškilęs ir „Saulėi“, bet jos „išgyvenimo“ istoriją aptarsime antrame šio ciklo straipsnyje.

X X X

Tyrimas parodė, kad rusų nacionalistų puolimas prieš lietuvių švietimo draugiją „Saulė“ ir ją esą globojantį Kauno gubernatorių P. Veriovkina neatsitiktinai prasidėjo būtent 1909 m. rugsėjo mėn. Imperijos sostinėje subrendę sprendimai griežtinti politiką kitataučių kultūros ir švietimo draugijų atžvilgiu, kurių pirmieji vieši veiksmai buvo du rugsėjo 4 d. įsakai dėl Kyjivo ir Gardino gubernijų *Oświata* draugijų, tapo labai aiškiais signalais rusų nacionalistams, rodančiais, kad klostosi situacija, kai gali pavykti uždaryti ir „Saulė“. Vienoje iš daugelio savo pažymų P. Reviakinas lietuvių švietimo draugijas apkaltino „siaurai nacionalistinio šovinizmo“ propagavimu⁹¹, taip ne tik perimdamas vidaus reikalų ministro aplinkraščio retoriką, bet ir ją sustiprindamas. Remdamasis tuo pačiu aplinkraščiu, Kauno vicegubernatorius N. Griazevas pasiūlė gubernatoriui tuoj pat komisijoje, atsakingoje už draugijų registravimą, išspręsti klausimą dėl „Saulės“ draugijos uždarymo⁹². Taigi, P. Veriovkino oponentų suaktyvėjimas buvo ne tiek tikrų ar tariamų „Saulės“ ar K. Olšausko nusižengimų pasekmė, bet noras pasinaudoti pasikeitusiu centrinės valdžios požiūriu į nerusiškas draugijas, visų pirma tas, kurios veikė (ar ketino veikti) švietimo srityje. Tuo pat metu šis tyrimas svarbus ne tik kaip konkretaus atvejo analizė.

Nors matome tarsi bendrą politiką visų kitataučių draugijų atžvilgiu (P. Stolypino 1910 m. sausio mėn. aplinkraštis ir draudimai veikti toms organizacijoms, kurios nori turėti mokyklas) bei identišką ar bent jau panašią retoriką („siauri tautiniai“, „siauri tautiniai katalikiški“, „siauri nacionalistiniai“ ir t. t. tikslai ir pan.), tačiau galima įžvelgti ir skirtingą

⁹⁰ Minsko gubernijos komisijos, atsakingos už draugijų registravimą, 1910 m. gegužės 13 d. žurnalas, РГИА, ф. 1284, оп. 187, 1909 г., л. 260, л. 52–54.

⁹¹ P. Reviakino parengta pažyma atminčiai, 1910 m. balandžio 15 d., ten pat, f. 821, ap. 3, b. 918, l. 191.

⁹² Kauno vicegubernatoriaus rezoliucija gautame vidaus reikalų ministro 1910 m. sausio 20 d. aplinkraštyje: ten pat, l. 130. Šioje byloje saugoma dokumento kopija.

motyvaciją. Vakarinių imperijos pakraščių percepcija rusiškame mentaliniame žemėlapyje, kaip jau ne kartą rašyta, žinoma, buvo skirtinga, tad ir šiuo atveju turėtume matyti skirtumus tarp Lenkijos karalystės ir Vakarų krašto. *Polska Macierz Szkolna* uždaryta visų pirma dėl įspūdingo veiklos masto, atvedusio prie „ypatingo lenkiškos ministerijos ar valstybės egzistavimo [Rusijos] švietimo ministerijos žinyboje“⁹³ ir baimės, kad ši draugija liaudį ugdys nepaklusnumo imperijos valdžiai dvasia. Dalis ukrainiečių draugijų draustos, nes pareigūnai manė jas skaldant vadinamąją trinarę rusų tautą, o lenkiškų organizacijų veikla Vakarų krašte ribota ypač tuomet, kai valdininkai baiminosi, kad bus „polonizuojami“ „rusai“.

„Saulės“ draugijos caro valdžia neuždarė. Vadinas, nepaisant prieš Pirmąjį pasaulinį karą išryškėjusio siekio visoms nedominuojančioms etninėms grupėms taikyti vienodas tautinės politikos priemones, skirtumai liko. Kai kurios nedominuojančios etninės grupės (lietuviai) gavo tam tikrų „privilegijų“. Šią problemą – tautinės politikos unifikacijos tendenciją ir jai išskylančius iššūkius dar reikia papildomai iširti.

„Saulės“ draugija veikė ir toliau, nors nutraukti jos veiklą siekė įvairaus rango valdininkai. P. Reviakino, N. Griazevo, G. Levickio ir jų bendraminčių supratimu, reikėjo maksimaliai riboti kitataučių kultūrinės veiklos, o ypač jaunosios kartos švietimo galimybes. Jų pažiūros kone idealiai atitiko tą tautinės politikos koncepciją, kurią anksčiau esame įvardiję kaip nacionalistinę⁹⁴. Rusija toje koncepcijoje matoma kaip rusų „tautinė“ imperija, kurioje rusų tauta, panašiai kaip anksčiau bajorija, turi tapti dominuojančia grupe⁹⁵. Todėl rusų statusas buvo privilegijuotas visoje valstybėje, taip pat ir daugiataučiuose valstybės pakraščiuose. Tokia imperijos vizija suponavo ir požiūrį į kitataučius kaip į politškai nepatikimus, todėl jų atžvilgiu turėtų būti geistina akultūracijos, asimiliacijos ar segregacijos politika, nes rusų „tautinėje“ imperijoje politinio lojalumo esą galima tikėtis tik iš tų individų, kurie tapatinasi su rusais kaip tauta.

Šio atvejo analizė taip pat patvirtino jau anksčiau Theodore R. Weekso pastebėjimą apie rusų „visuomeninio“ ir „oficialaus“ nacionalizmų suartėjimą po 1905 m. revoliucijos⁹⁶. Puolimas prieš „Saulės“ ir kitas nerusiškas švietimo draugas rodė, kad ne tik sutampa *Окраины России* ir dalies Šiaurės vakarų krašte dirbusių caro valdininkų naudojamas retorinis arsenalas, bet būta ir konkretaus bendradarbiavimo.

⁹³ Varšuvos švietimo apygardos globėjo 1907 m. birželio 27 d. raštas švietimo ministrui, ten pat, f. 733, ap. 201, d. 23, l. 9.

⁹⁴ D. Staliūnas, Challenges to Imperial Authorities' Nationality Policy in the Northwest Region, 1905–1915, *The Tsar, The Empire, and The Nation. Dilemmas of Nationalization in Russia's Western Borderlands, 1905–1915*, p. 39.

⁹⁵ *Новая имперская история Северной Евразии*, ч. 2: *Балансирование имперской ситуации XVIII–XX вв.*, под ред. И. Герасимова et al., Казань, 2017, с. 300.

⁹⁶ T. R. Weeks, Official and Popular Nationalisms: Imperial Russia 1863–1914, *Nationalism in Europe. West- und Osteuropa im Vergleich*, hrsg. U. v. Hirschhausen, J. Leonard, Göttingen 2001, p. 412.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Земщина 1910.

Окраины России 1909–1910.

СТОЛЫПИН, Петр. *Переписка*. Москва: РОССПЭН, 2007.

BLOBAUM, Robert E. *Russian Poland, 1904–1907*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1995.

DAJBROWSKI, Przemysław. *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2010.

GAIDYS, Arvydas. Lietuvių katalikų draugijų bruožai 1905–1907 m. In: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. T. 4: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1994, p. 254–316.

GRIGARAVIČIUS, Algirdas. Ką nuveikė Konstantinas Olšauskas. *Kultūros barai*, 2000, Nr. 10, p. 67–72.

HACKMANN, Jörg. Competing National Movements: School Associations and Cultural Nationalism in the Baltic Region. In: *The Matica and Beyond. Cultural Associations and Nationalism in Europe*. Eds. K. Lajosi, A. Stynen. Leiden, Boston: Brill, 2020, p. 271–291.

HILLIS, Faith. *Children of Rus’ . Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation*. Ithaca and London: Cornell UP, 2013.

KOTENKO, Anton. An Inconsistently Nationalizing State: The Romanov Empire and the Ukrainian National Movement. In: *The Tsar, The Empire, and The Nation. Dilemmas of Nationalization in Russia’s Western Borderlands, 1905–1915*. Eds. Y. Aoshima, D. Staliūnas. Budapest–New York: CEU Press, 2021, p. 17–31.

MARKIEWICZOWA, Hanna. Geneza, organizacja i działalność Polskiej macierzy szkolnej w latach 1905–1907. In: *Szkolnictwo, opieka i wychowanie w Królestwie Polskim od jego ustanowienia do odzyskania przez Polskę niepodległości 1815–1918*. Red. H. Markiewiczowa i I. Czarnecka. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2016, s. 65–79.

PUKIENĖ, Vida. *Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje (1906–1915 metais)*. Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1994.

PUKIENĖ, Vida. *Prelatas Konstantinas Olšauskas: Visuomenės veikėjo tragedija*. Vilnius: Edukologija, 2013.

PUPŠYS, Vladas. *Lietuvos mokykla: Atgimimo metai (1905–1918)*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 1995.

SLOCUM, John W. Who, and When, Were the *Inorodtsy*? The Evolution of the Category of „Aliens” in Imperial Russia. *The Russian Review*, vol. 57, 1998, p. 173–190.

STALIŪNAS, Darius. Affirmative Action in the Western Borderlands of the Late Russian Empire? *Slavic Review*, vol. 77/4, 2018, p. 978–997.

STALIŪNAS, Darius. Challenges to Imperial Authorities’ Nationality Policy in the North-west Region, 1905–15. In: *The Tsar, The Empire, and The Nation. Dilemmas of Nationalization in*

Russia's Western Borderlands, 1905–1915. Eds. Y. Aoshima, D. Staliūnas. Budapest–New York: CEU Press, 2021, p. 33–66.

TARASIUK, Dariusz. *Między nadzieją a niepokojem. Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na wschodniej Białorusi w latach 1905–1918*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007.

The Tsar, The Empire, and The Nation. Dilemmas of Nationalization in Russia's Western Borderlands, 1905–1915. Eds. Y. Aoshima, D. Staliūnas. Budapest–New York: CEU Press, 2021.

VIDMANTAS, Edvardas. *Katalikų Bažnyčia ir nacionalinis klausimas Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas, 1987.

WEEKS, Theodore R. *Official and Popular Nationalisms: Imperial Russia 1863–1914*. In: *Nationalismen in Europa. West- und Osteuropa im Vergleich*. Hrsg. U. v. Hirschhausen J. Leonard. Göttingen: Wallstein Verlag, 2001, p. 411–432.

БАЗИНА, Надежда. *Национально-политическая часть Департамента общих дел Министерства внутренних дел (1902–1917)*. Диссертация на соискание степени кандидата исторических наук. Санкт-Петербург, 2007.

КАРЧЯУСКЕНЕ, Магдалена. *Развитие начального образования в Литве во второй половине XIX – начале XX в.* Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Вильнюс, 1985.

Новая имперская история Северной Евразии. Ч. 2: *Балансирование имперской ситуации XVIII–XX вв.* Ред. И. Герасимов et al. Казань: Ab Imperio, 2017.

РОЛФ, Малте. *Польские земли под властью Петербурга. От венского конгресса до Первой Мировой*. Москва: Новое литературное обозрение, 2020.

САВИНО, Джованни. „Окраины России“ и проект национализации Российской империи. In: *Пути России. Новый старый порядок – вечное возвращение?* Ред. М. Пугачева, А. Филиппов. Москва: Новое литературное обозрение, 2016, с. 231–242.

**RUSSIAN NATIONALISTS AGAINST THE GOVERNOR OF KAUNAS:
NON-RUSSIAN EDUCATIONAL ASSOCIATIONS AS
A THREAT TO THE EMPIRE, 1907–1910**

Summary

DARIUS STALIŪNAS

The article deals with the efforts of nationalist-minded Russian columnists and officials to close the Lithuanian Catholic educational society ‘Saulė’ (The Sun). Since these efforts are linked to the empire-wide struggle against non-Russian public organisations launched by the tsarist authorities, this plotline is set in a wider context. The policy of the Russian authorities towards ‘Saulė’ is compared to the actions

of tsarist officials towards other non-Russian associations. The article argues that, unlike similar Polish or Ukrainian associations, this Lithuanian educational association was not closed down because Lithuanians were less dangerous than the Poles in the hierarchy of the empire's enemies; at the same time, unlike the Ukrainians, they were not considered to be a part of the Russian nation. The analysis of this case also confirmed the observation formulated earlier by Theodore R. Weeks about the rapprochement of Russian 'public' and 'official' nationalisms after the 1905 revolution.

Gauta 2023 m. birželio mėn.

Priimta 2023 m. liepos mėn.

Darius Staliūnas – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto vyriausias mokslo darbuotojas. Tyrimų interesai: Rusijos imperijos tautinė politika, tarpetniniai santykiai XIX–XX a., atminimo kultūra, mentaliniai žemėlapiai.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, Vilnius, LT-01101

El. paštas darius.staliunas@istorija.lt